

Andron, Małgorzata

Pałac Buchholtzów w Supraślu. Prace konserwatorskie we wnętrzach w latach 2013-2014

"Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", 22, 2016, s. 35-[66]

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA ANDRON
Białystok

Pałac Buchholtzów w Supraślu. Prace konserwatorskie we wnętrzach w latach 2013-2014

Supraśl to niewielkie miasteczko leżące nad rzeką o tej samej nazwie, oddalone o 12 km na wschód od Białegostoku. Początki Supraśla sięgają schyłku XV w. i wiążą się z założeniem tu klasztoru Bazylianów, których sprowadził z Kijowa Aleksander Chodkiewicz, wojewoda nowogródzki i marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego. Odbudowana po zniszczeniach wojennych cerkiew, zabudowania klasztorne wraz z pałacem Opatów, będące obecnie własnością Kościoła prawosławnego, są do dnia dzisiejszego dominującym elementem Supraśla. Obok klasztoru supraskiego ważnym zabytkiem miasteczka jest pałac Buchholtzów, który wraz z innymi budowlami jest świadectwem przekształcania niewielkiej osady klasztornej w prężny ośrodek przemysłu włókienniczego.

Pałac Buchholtzów wraz z otaczającym go ogrodem, budynkami stajni, wozowni i stróżówki tworzy jedyny na terenie Podlasia, zachowany niemal w całości, fabrykancki zespół rezydencjonalny z przełomu XIX i XX wieku.

RYS HISTORYCZNY I OPIS

Obecny pałac powstał z przebudowy dworu, który Adolf Buchholtz nabył w 1837 r. od Wilhelma Fryderyka Zacherta. W 1892 r. syn Adolfa, Adolf Gustaw rozpoczął przebudowę dworu, w wyniku której powstała zachowana do dzisiaj bryła architektoniczna.

Rozbudowa pałacu została ukończona w 1903 r., podobnie jak budowa wozowni i stajni w zachodniej części pałacowego kompleksu. Nieco później, ok. 1920 r., zbudowano budynek stróżówki. Nie wiadomo, jak długo po śmierci A. G. Buchholtza w 1903 r. pałac był zamieszkiwany. Wiadomo jedynie, że Adela Maria Buchholtz, żona fabrykanta, zmarła w 1934 r. i została pochowana obok męża w rodzinnej kaplicy na supraskim cmentarzu. Po wyjeździe córki Buchholtzów, Marii, która wyszła za mąż za fabrykanta Grayera i wyprowadziła się z Supraśla, pałac nie był zamieszkały do wybuchu II wojny światowej. W 1939 roku kwatrujące w Supraślu wojska radzieckie wywoziły do Mińska większość jego wyposażenia: meble, dywany i obra-

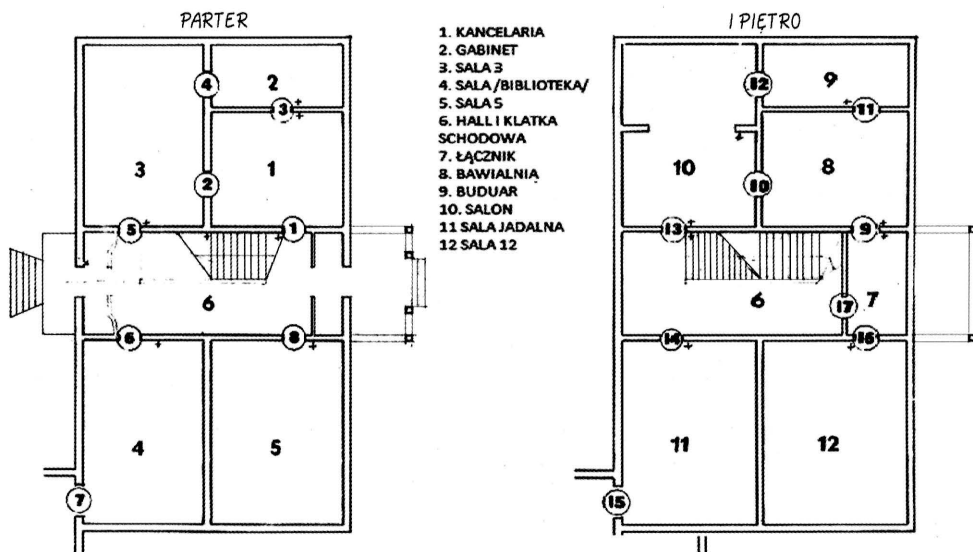
1. Pałac Buchholtzów w Supraślu. Widok elewacji frontowej. Fot. M. Andron, czerwiec 2013.
Buchholtz Palace in Supraśl. View of the front elevation. Photo: M. Andron, June 2013.

zy, natomiast pałac przeznaczono na dom dziecka. W roku 1941 okupanci niemieccy przejęli rezydencję, w podziemiach której utworzyli więzienie. Ponowne przybycie wojsk radzieckich w 1944 r. dopełniło zniszczenia wnętrz pałacowych – zdewastowano w znacznym stopniu wyposażenie techniczne budynku i wystrój wnętrz.

Po wojnie w budynku pałacu mieściły się szkoły, m.in. Mechanizacji Rolnictwa, a od 1959 r. Liceum Plastyczne, które zajmuje pałac i sąsiednie budynki do dnia dzisiejszego.

Program przestrzenny pałacu i jego wystrój utrzymany jest w tradycji siedzib bogatej burżuazji z przełomu XIX i XX wieku. Adela Buchholtz, żona Adolfa Gustawa, była córką jednego z najbogatszych przemysłowców Królestwa Polskiego i największego łódzkiego fabrykanta, Karola Scheiblera i prawdopodobnie właśnie w rezydencjonalnej architekturze łódzkiej należy szukać inspiracji dla formy i wystroju pałacu Buchholtzów w Supraślu. Charakterystyczną cechą architektury i detalu architektonicznego oraz ornamentyki wnętrz rezydencji około roku 1900 w Polsce było łączenie detalu secesyjnego z elementami stylów minionych, co składało się na historyzująco-secesyjną całość.

Pałac Bucholtza jest budynkiem wolno stojącym, dwukondygnacyjnym z dobudowanym skrzydłem bocznym i użytkowym poddaszem. Na skrzyżowaniu głównego korpusu i skrzydła wznosi się wieża. Elewacje łączą ze sobą cechy renesansu francuskiego – mansardowy dach, owalne lukarny, niderlandzkiego – szczyty facjatek, włoskiego – elewacje, z klasycystycznymi – portyk balkonowy i secesyjnymi – ornament.

2. Pałac Bucholtza w Supraślu; rzuty I i II kondygnacji korpusu głównego.
Buchholtz Palace in Supraśl; ground plans of the first and second storey of the main corps.

Układ pomieszczeń głównego korpusu pałacu jest dwutraktowy, z podłużną przelotową sienią na osi poprzecznej, gdzie po prawej stronie umiejscowiona jest jednobiegowa klatka schodowa o żelaznej konstrukcji, marmurowych stopniach i kutej, żelaznej balustradzie. W głównym korpusie, na parterze i piętrze, znajdują się pomieszczenia reprezentacyjne o regularnym układzie, podobnym na obu kondygnacjach. Główne wejście w podcieniu portyku oddzielone jest od głównej sieni przedsionkiem. Podobnie oddzielone przedsionkiem jest wejście od strony ogrodu. Ściany działowe między sienią główną a przedsionkami są drewnianymi, przeszklonymi przepierzeniami z bogatą snycerką opartą na wzorcach z epoki nowożytnej. Na prawo od głównego wejścia znajdują się dwa pomieszczenia, pierwotnie pełniące prawdopodobnie funkcje kancelarii (1) i gabinetu (2). Pomieszczenia te połączone są z dużym pokojem od strony ogrodowej pałacu (3). Po lewej stronie hallu znajdują się dwa duże pokoje (4, 5). Układ pomieszczeń pierwszego piętra jest analogiczny do parteru. Od frontu, po prawej stronie, dwa pokoje określane jako bawialnia (8) i buduar (9) połączone są z dużym salonem (10) od ogrodu. Po przeciwnej stronie hallu, na wprost salonu, okazały pokój jadalny (11) i od frontu kolejny pokój (12) o nieznannej funkcji. W hallu od strony frontowej wydzielone jest odrębne pomieszczenie, zwane łącznikiem (7), z którego prowadzą drzwi na balkon portyku oraz do pokoi.

Wnętrza pałacu Bucholtza, podobnie jak elewacje, cechuje dwoistość form ornamentalnych – obok pomieszczeń o sztukatorskim wystroju historyzującym (neorenesansowym, neorokokowym) występują pomieszczenia z charakterystyczną dla secesji ornamentyką o linearnym, wijącym się, niespokojnym rysunku i roślinnymi motywami zaczerpniętymi z rodzimej flory. Historyzująco-secesyjną architekturę i wystrój wnętrz uzupełnia analogiczna stolarka drzwiowa i okienna, balustrada klatki schodowej oraz zachowane fragmentarycznie witraże i oszklenie wejścia głównego z trawionym motywem greckiej nimfy.

Zróznicowany charakter wnętrza podkreślony był kolorystyką wystroju, ścian i stolarki. Częściowo zostało to ukazane w trakcie prac konserwatorskich przeprowadzanych w pałacu w 1980 r., bowiem do tego czasu jedynymi pomieszczeniami z wyeksponowaną oryginalną polichromią były dwa pokoje obok salonu na pierwszym piętrze (buduar i bawialnia). W trakcie wzmiankowanych prac, pod olejnymi warstwami przemalowań wystroju sztukatorskiego stwierdzono istnienie oryginalnych polichromii w hallu, w kancelarii, gabinecie na parterze i salonie na pierwszym piętrze. Następnie odtworzono kolorystykę kancelarii i gabinetu na parterze.

W późniejszych latach prowadzono kolejne badania i prace konserwatorskie we wnętrzach pałacowych. W 2000 r. badano i poddano konserwacji oryginalne malarstwo secesyjnych sztukaterii sufitowych w pomieszczeniu na parterze (obecnie biblioteka). W 2006 wykonano szeroko zakrojone badania konserwatorskie wnętrza i stolarki drzwiowej pałacu. Badania te pozwoliły zweryfikować wcześniejsze ustalenia oryginalnej kolorystyki, a jednocześnie potwierdziły, że zarówno wystrój sztukatorski wnętrza, jak i stolarka wraz z supraportami posiadały bogatą kolorystykę, zróżnicowaną w zależności od charakteru i stylistyki pomieszczeń. Nie we wszystkich pomieszczeniach zachowały się ślady oryginalnych polichromii. W niektórych wnętrzach wymieniono całkowicie tynki ścian i w znacznym stopniu sufitów. Zachowane ślady dawnego malarstwa nie zawsze dawały pełny obraz kolorystyki wnętrza, lecz wszędzie tam, gdzie występowały, możliwa była rekonstrukcja oryginalnej polichromii. W 2008 r., opierając się na wynikach powyższych badań, wykonano konserwację fragmentu klatki schodowej między parterem a pierwszym piętrem, wraz z konserwacją dwóch supraport.

Odsłonięcie spod przemalowań i konserwacja fragmentu wystroju klatki schodowej, a także wcześniejsza konserwacja sztukaterii sufitowych pomieszczenia obecnej biblioteki, wykazały, że podjęcie prac konserwatorskich we wnętrzach pałacu jest uzasadnione i daje możliwość przywrócenia im zatartych walorów.

KONSERWACJA WNĘTRZ PAŁACOWYCH W LATACH 2013-14

Kompleksowe prace konserwatorskie we wnętrzach korpusu głównego pałacu rozpoczęto latem 2013 r. Prace obejmowały hall trzech kondygnacji wraz z przedsionkami na parterze (6) i łącznikiem pierwszego piętra (7), pozostałą część klatki schodowej, a także na pierwszym piętrze: salon (10), dawną bawialnię (8) i buduar (9) oraz pomieszczenia parteru: kancelarię (1), gabinet (2), przyległą salę (3) i, po przeciwnej stronie hallu, pomieszczenie od frontu, przyległe do biblioteki (5). Pracom konserwatorskim poddano także stolarkę drzwiową wymienionych pomieszczeń i obydwa drewniane przepierzenia hallu oddzielające przedsionki.

Prace wykonywane były przez rok w funkcjonującej szkole, co powodowało znaczne utrudnienia dla personelu szkoły, uczniów, jak też wykonawców prac i wymagało wyrozumiałości i współpracy każdej ze stron. Bardzo istotne było takie przygotowanie i realizacja harmonogramu, aby umożliwić płynne i bezkonfliktowe realizowanie zadań zarówno przez szkołę, jak i konserwatorów.

Specyfika i różnorodność wykonywanych prac konserwatorskich wymagała zaangażowania dużego zespołu wykonawców, pracy w dni wolne, często do późnych godzin wieczornych. Wielowarstwowe, olejne przemalowania sufitów,

3. Pałac Buchholtzów w Supraślu.
Fragment wystroju klatki
schodowej między parterem
a pierwszym pięciem,
konserwowany w 2008 r.
Fot. M. Andron, lipiec 2014.
Buchholtz Palace in Supraśl.
Fragment of the outfitting of the
staircase between the first and
second floor, conserved in 2008.
Photo: M. Andron, July 2014.

4. Detal wystroju sztukatorskiego
hallu w trakcie usuwania
olejnych przemalowań.
Fot. M. Andron, sierpień 2013.
Detail of the hall stucco outfitting
in the course of removing
oil overpainting.
Photo: M. Andron, August 2013.

sztukaterii i stolarki, powstałe w przeciągu stu minionych lat, stwarzały duże trudności przy ich rozwarstwianiu. W wielu pomieszczeniach występowały dodatkowe problemy spowodowane bardzo słabą przyczepnością warstwy oryginalnej do gipsowego podłoża sztukaterii, a jednocześnie doskonałą do późniejszych, olejnych przemalowań. Próby rozdzielenia tych warstw były często problematyczne lub w ogóle niewykonalne.

5. Dekoracja sztukatorska sufitu drugiego piętra przed konserwacją. Fot. M. Andron.
Stucco decoration on the second-floor ceiling prior to conservation. Photo: M. Andron.

6. Dekoracja sztukatorska sufitu drugiego piętra po konserwacji. Fot. M. Andron.
Stucco decoration on the second-floor ceiling after conservation. Photo: M. Andron.

Prace konserwatorskie w **hallu i klatce schodowej**, ze względu na ich newralgiczne położenie, prowadzone były etapowo w czasie przerw wakacyjnych.

Stan zachowania ścian i wystroju był zróżnicowany. Pierwotnie tynki ścian wraz z gipsową wyprawą narzucone były na kratownicę z drewnianych listew i w większości zostały wymienione podczas remontów. Zachowały się jedynie w niektórych płycinach, obramowanych profilowanymi listwami. Wyprawa gipsowa sufitu wraz z dekoracją stiukową narzucona była na trzcinowanie wiązane drutem i przytwierdzone do drewnianej podsufitki. Taka wyprawa zachowała się częściowo na suficie drugiego piętra i wymagała usunięcia współczesnych, wadliwie kładzionych szpachli, wyrównania oryginalnych płaszczyzn wokół dekoracji sztukatorskich z płaszczyznami wielokrotnie wcześniej szpachlowanymi. Scalenia powierzchni ścian i sufitu wykonywano drobnoziarnistą szpachlówką wapienną i gruntowano. Niewielkie odspojenia wyprawy od podsufitki przytwierdzano wkrętami na szerokich podkładkach.

W złym stanie były sztukaterie stanowiące fryz dzielący kondygnacje – płyciny fryzu były popękane, odspojone, z wykruszeniami. Miejsca te stabilizowano, podklejając i mocując do podłoża. Uzupełniano ubytki. Na pozostałym detalu wystroju, poza licznymi ubytkami, wykruszeniami oraz wielokrotnym przemalowa-

7. Fragment klatki schodowej przed konserwacją.

Fot. M. Andron.

Fragment of the staircase prior to conservation.

Photo: M. Andron.

8. Fragment klatki schodowej po konserwacji.

Fot. M. Andron.

Fragment of the staircase after conservation.

Photo: M. Andron.

niem olejnym nie stwierdzano większych zniszczeń. Po usunięciu przemałowań zacierających formę, uzupełnienia ubytków wykonywano masami na bazie gipsu z dodatkiem emulsji akrylowych.

Badania polichromii wykazały występowanie kilku warstw chronologicznych. Na barwnej warstwie oryginalnej, wykonanej w technice olejnej, leżała, silnie z nią zespolona, warstwa olejna. Przyczepność warstwy oryginalnej do podłoża była zróżnicowana – bywały miejsca, gdzie warstwa ta przylegała silnie i zdejmowanie późniejszych warstw nie powodowało jej zniszczenia, jednak w większości przyczepność warstwy oryginalnej była znikoma i usuwanie kolejnych przemałowań powodowało odpadanie wszystkich warstw od gipsowego podłoża wraz z warstwą oryginalną.

Wszystkie pomieszczenia hallu na parterze, pierwszym i drugim piętrze oraz klatka schodowa mają jednolity wystrój o charakterze secesyjnym, poza łącz-

9. Fragment dekoracji klatki schodowej przed konserwacją. Fot. K. Michałowski.
Fragment of the staircase decoration prior to conservation. Photo: K. Michałowski.

10. Fragment dekoracji klatki schodowej po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Fragment of the staircase decoration after conservation. Photo: K. Michałowski.

nikiem (7) utrzymanym w stylu neorokokowym. Na parterze ściany hallu boniowane są do połowy wysokości; boniowanie zwieńczone jest u góry profilowanym gzymsem. Płaszczyzny ścian powyżej gzymsu podzielone są na płyciny ujęte w profilowane bordiury o zaokrąglonych narożach, w których umieszczono bukiety stylizowanych roślin. Motyw

11. Fragment sztukaterii hallu po konserwacji. Fot. K. Michałowski.

Fragment of the hall stucco after conservation.

Photo: K. Michałowski.

12. Supraporta nad drzwiami hallu po konserwacji.

Fot. K. Michałowski.

Supraporte over hall doors after conservation.

Photo: K. Michałowski.

profilowanych bordiur ściennych i sufitowych występuje także na pierwszym piętrze. Poziomy kolejnych kondygnacji wyznacza szeroki fryz z dekoracją roślinną – stylizowaną plecionką z gałęzi jabłoni, obejmujący ścianę i powierzchnię boczną podestu przy biegu schodów.

Bordiury ścienne przedsionka głównego wejścia zwieńczone są kobiecymi głowami o długich, wijących się włosach.

13-14. Marmoryzowane boniowania hallu po zdjęciu przemalowań i po zakończeniu prac konserwatorskich. *Fot. M. Andron.*
Scagliola decoration of the bossage in the hall after the removal of overpainting and completion of conservation. *Photo: M. Andron.*

Ściany przy spocznikach między piętrami dekorowane są płycinami z przedstawieniami figuralnymi. Pierwsza płycina między parterem a piętrem eksponuje alegoryczną kompozycję rzeźbiarską, mającą symbolizować potęgę rodu Buchholtzów. W półkolistej niszy usytuowano postać nagiego dziecka w hełmie z mieczem w dłoni, wspartego o leżącego lwa. U podstawy tej grupy umieszczono okolony wawrzynem kartusz z literą „B”, będący zwieńczeniem typowej dla secesji kobiecej głowy o długich rozpuszczonych włosach. Między piętrem pierwszym a drugim znajduje się druga płycina zwieńczona głową kobiety w płomienistym wieńcu z gwiazd na włosach zaplecionych w dwa długie warkoczki.

15. Dekoracja sztukatorska „łącznika” przed konserwacją.

Fot. M. Andron.

Stucco decoration of the “skyway” prior to conservation.

Photo: M. Andron.

16. Fragment sztukaterii „łącznika” w trakcie oczyszczania z przemalowań. Widoczne zachowane fragmentarycznie ślady oliwkowozielonej, oryginalnej polichromii i złocenia.

Fot. M. Andron.

Fragment of the “skyway” stucco in the course of removing the overpainting. Visible preserved fragmentary traces of the original olive green polychrome and gilding. *Photo: M. Andron.*

17. Dekoracja sztukatorska „łącznika” po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Stucco decoration of the “skyway” after conservation. Photo: K. Michałowski.

Sufit drugiego piętra dekorowany jest rozetą ze splecionych kwiatów słonecznika i wstęgowo wydłużonych liści i szarf. Taki sam motyw powtarza się na ścianach w postaci pojedynczych kwiatów słonecznika i wijących się, lancetowatych liści połączonych między sobą profilowaną listwą, obiegającą górą pomieszczenie.

Kolorystyka hallu utrzymana w jasnej, pastelowej tonacji – ocieplonej bieli, ugru i jasnych, szarozielonych błękitów. Rysunek dekoracji sztukatorskiej podkreślony delikatną złotą kreską. Płyciny wokół przedstawień figuralnych przy spocznikach dekorowane były marmoryzacją, utrzymaną w ugrowo-brązowej tonacji. Podobnie marmoryzowane było boniowanie ścian na parterze.

Sztukaterie supraport parteru i pierwszego piętra miały jednolitą, brązowo-ugrową kolorystykę, wykonaną w technice olejnego mazerunku z delikatnymi złoceńiami, podkreślającymi rysunek. W takiej samej kolorystyce, jak dekoracja sztukatorska supraport, utrzymana była stolarka drzwiowa. Potwierdzone to zostało w trakcie oczyszczania powierzchni skrzydeł drzwiowych i ościeżnic.

Zły stan zachowania oryginalnej warstwy polichromii, jej słaba przyczepność do gipsowego podłoża sztukaterii oraz silne związanie z późniejszymi warstwami olejnymi spowodowało, że w większości wykonywano rekonstrukcję wymalowań. Jedyne obszary, gdzie możliwe było odsłonięcie, konserwacja i retusze zachowanych oryginalnych fragmentów polichromii to marmoryzacja boniowań i mazerunek supraport. Rekonstrukcję wymalowań i uzupełnienia oryginalnych polichromii wykonano farbami na spoiwie akrylowym.

Zakres prac konserwatorskich w pomieszczeniu, tzw. „łączniku” (7), był podobny jak w hallu. Obejmował stabilizację i wyrównanie powierzchni sufitu,

18. Stolarka drzwiowa „łącznika” wraz z supraportą po konserwacji. Fot. K. Michałowski.

Door carpentry of the “skyway” together with the supraporte after conservation. Photo: K. Michałowski.

diurą z motywem ulistnionych gałązek i owoców granatu. Motyw granatu powtarza się na dekoracjach sztukatorskich sufitu i w supraportach.

Stan techniczny sztukaterii był dość dobry. Stwierdzono liczne uszkodzenia mechaniczne, obtłuczenia i wykruszenia gipsowych detali i wypraw. Tynki ścian były w przeszłości całkowicie wymienione, jednak udało się odnaleźć śladowe ilości oryginalnej zielonej farby w załomkach tynku na styku z supraportami i ścianką działową. Widoczne były liczne pęknięcia zarówno wypraw, jak i wystroju sztukatorskiego. Nad oknem ściany wschodniej występowały zniszczenia spowodowane zalewaniem wodą sufitu – przebarwienia i odspojenia sztukaterii. Drewniana belka pokryta warstwą wyprawy gipsowej ze sztukaterią, znajdująca się nad arkadowym przejściem, była w wielu miejscach spękana i odpajała się od sufitu. Widoczne były liczne ślady po korodujących wkrętach i wcześniejszych naprawach i uzupełnieniach.

oczyszczanie sztukaterii i supraport z olejnych przemalowań, uzupełnianie ubytków i rekonstrukcję zniszczonych i niezachowanych fragmentów fasety.

Pomieszczenie to, utrzymane w stylu neorokokowym, malowane było pierwotnie w kolorach zieleni w odcieniach oliwkowych ze złotym podkreśleniem rysunku dekoracji sztukatorskiej sufitu, fasety i supraport, gdzie występują motywy rokokowe – rocaille i ornament wstęgowo-cęgowy. W takiej samej kolorystyce, jak dekoracja sztukatorska, utrzymana była stolarka drzwiowa. Potwierdzone to zostało w trakcie oczyszczania powierzchni ościeżnic, gdzie w załomkach profilowań natrafiono na szczątkowe ilości oliwkowozielonej farby.

Salon (10) jest najbardziej okazałym wnętrzem pałacu. Przedzielony jest lekką, ażurową ścianą z szerokim, arkadowym przejściem, które wspierają dwa pilastry hermore z półpostaciami nagich kobiet. Na górnym gzymsie filarów umieszczono postacie amorków. Prześwity ścianki działowej zamknięte są półkoliście. Wystrój sztukatorski obu części salonu jest jednorodny, choć różni się w szczegółach. Obydwie części sufitu obramowane są szeroką, płaską bor-

19. Salon po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Salon after conservation. Photo: K. Michałowski.

20. Salon. Fragment ścianki działowej w trakcie usuwania przemalowań. Zachowana oryginalna polichromia pozwoliła odtworzyć kolorystykę salonu z czasów Buchholtzów. Fot. M. Andron.

Salon. Fragment of the partition wall in the course of removing the overpainting. Preserved original polychrome made it possible to recreate the colour scheme of the salon from the Bucholtz era.

Photo: M. Andron.

Ściany, sufit i wystrój sztukatorski salonu były, podobnie jak w innych wnętrzach, wielokrotnie przemalowane. Miejscami odsłanianio osiem warstw chronologicznych. Podczas usuwania przemalowań rejestrowano duże fragmenty zachowanej oryginalnej polichromii, co pozwoliło stosunkowo wierne odtworzyć kolorystykę salonu.

Kolorystyka wystroju salonu, ze zgaszonymi, zróżnicowanymi odcieniami zieleni ścian, stolarki drzwiowej i detalu, szaro-błękitnym sufitem, kremową bielą gzymsów, profilowanych listew i przedstawień

21. Fragment
ścianki
działowej salonu
po konserwacji.
Fot. K. Michałowski.

**Fragment of
the salon partition
wall after
conservation.**

*Photo:
K. Michałowski.*

→
22. Fragment
dekoracji
sztukatorskiej
salonu
po konserwacji.
Fot. K. Michałowski.

**Fragment of the
salon stucco
decoration after
conservation.**

*Photo:
K. Michałowski.*

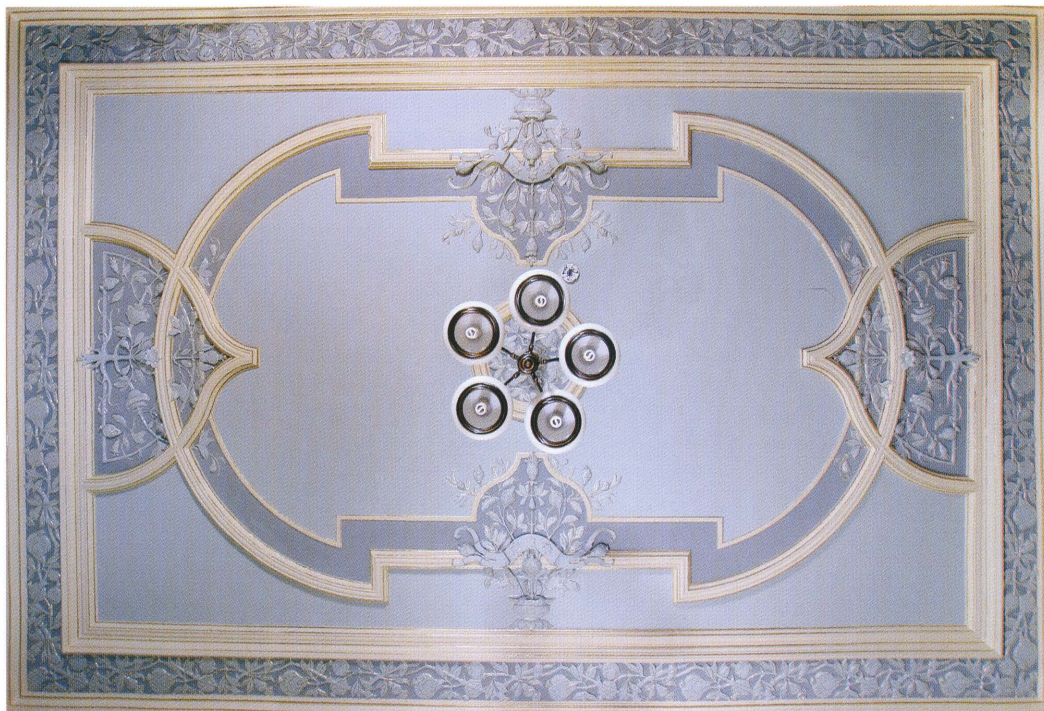

23. Salon po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Salon after conservation. Photo: K. Michałowski.

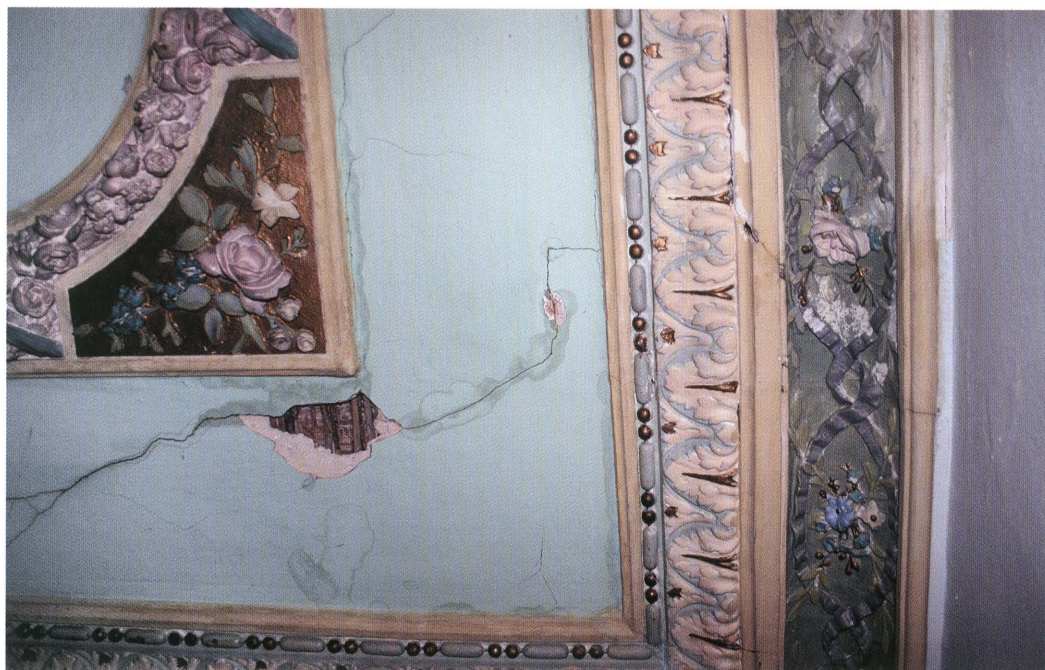
24. Fragment dekoracji sztukatorskiej salonu
po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Fragment of the salon stucco decoration
after conservation. Photo: K. Michałowski.

25-26. Fragmenty dekoracji sztukatorskiej salonu po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Fragments of the salon stucco decoration after conservation. Photo: K. Michałowski.

27. Fragment wystroju sufitu buduaru przed konserwacją. Fot. M. Andron.
Fragment of the boudoir ceiling outfitting prior to conservation. Photo: M. Andron.

28. Fragment dekoracji sztukatorskich buduaru po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Fragment of the boudoir stucco decorations after conservation. Photo: K. Michałowski.

29. Plafon bawialni przed podjęciem prac.
Fot. M. Andron.
Drawing room plafond prior to conservation.
Photo: M. Andron.

30. Plafon bawialni po konserwacji.
Fot. K. Michałowski.
Drawing room plafond after conservation.
Photo: K. Michałowski.

31. Kancelaria. Supraporta z fragmentem wystroju sztukatorskiego sufitu przed konserwacją. Fot. M. Andron.
Chancery. Supraporte with a fragment of the ceiling stucco outfitting prior to conservation.
Photo: M. Andron.

32. Kancelaria. Supraporta z fragmentem wystroju sztukatorskiego sufitu po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Chancery. Supraporte with a fragment of the ceiling stucco outfitting after conservation.
Photo: K. Michałowski.

33. Kancelaria. Stolarka drzewiowa po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Chancery. Door carpentry after conservation. Photo: K. Michałowski.

postaciowych, ożywiona akcentami w kolorze żywej czerwieni i brązów oraz linearnym złoceniem detalu, daje w efekcie wnętrze spokojne, stonowane o pastelowej tonacji.

Równocześnie z salonem wykonywane były prace w **buduarze** (9). Niewielkie to pomieszczenie posiada całkowicie odmienny, eklektyczny, neoromantyczny wystrój. Dominującym motywem bogatej dekoracji sztukatorskiej są kwiaty przeplatane wstążkami, układane w bukiety lub festony. Występuje też motyw akantu i astragalu.

Przed rozpoczęciem prac konserwatorskich stan zachowania dekoracji sztukatorskich, wypraw sufitu i ścian był zły. W wyniku zalewania sufitu, drgań powodowanych ruchem samochodów biegnącej obok ul. Stanisława Konarskiego i znacznego obciążenia stropu (przez wiele lat w pomieszczeniu nad buduarem znajdowało się archiwum szkoły) wystąpiły spękania tynków i odspojenia od trzcinowania podsufitki. Odspojenia i pęknięcia występowały także na sztukateriach. Widoczne były liczne późniejsze naprawy i uzupełnienia gipsowe wykonywane w sposób niefachowy, zniekształcający formę. Prace konserwatorskie obejmowały stabilizację podłoża tynkarskiego i gipsowych sztukaterii, usuwanie przemalowań i wadliwych kitów, uzupełnianie ubytków i rekonstrukcje trwale zniekształconych fragmentów fasety.

Podczas prac konserwatorskich usunięto przemalowania z powierzchni wystrój sztukatorskiego buduaru i odtworzono jego kolorystykę w oparciu o przeprowadzone wcześniej badania oraz odsłanianie w trakcie oczyszczania ślady dawnych, oryginalnych polichromii, co pozwoliło zweryfikować kolorystykę pomieszczenia.

Nasycone barwy dekoracji sztukatorskich podkreślane złoceniami, bladoróżowe ściany, błękitny sufit i zrekonstruowana polichromia stolarki drzwiowej oddają kobiecy charakter buduaru.

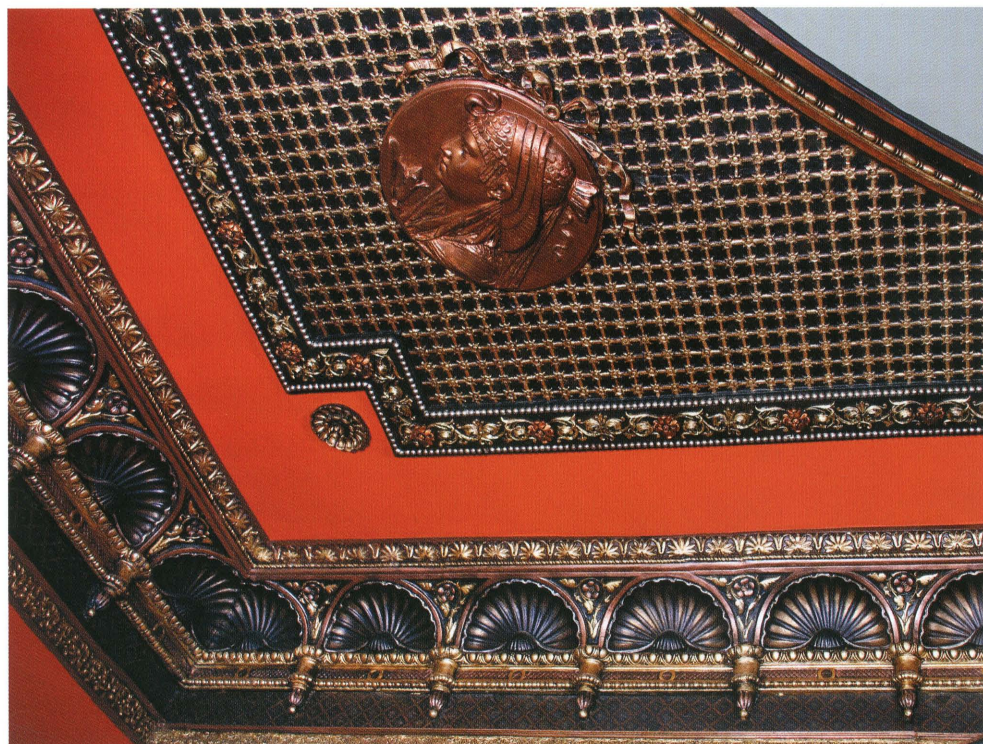
Sąsiadująca z buduarem **bawialnia** (8) to pomieszczenie na rzucie kwadratu, którego sufit pokrywa eklektyczna, olejna polichromia. Kilkakrotnie w przeszłości konserwowana, ostatni raz w 1980 r., z chwilą podjęcia prac była w złym stanie. Spękania i wybrzuszenia powierzchni malowidła spowodowane były odpajaniem cienkiej warstwy wyprawy od podsufitki. Warstwa malarska miejscami się złuszczała i odpadała. Uwydatniły się retusze w postaci zmatowiałych, zmienionych kolorystycznie plam. Głębokie pęknięcia tynku w obrębie fasety uzupełnione były niestarannie i w nadmiarze.

Najpilniejszym zadaniem po rozpoczęciu prac w bawialni było ustabilizowanie sufitu i podklejenie odspojień. W tym celu między podsufitkę a odspojoną warstwę tynku z polichromią wtlaczano lekki, mineralny preparat iniekcyjny, stemplując jednocześnie obwisy. Stosowano także wkrety z podkładkami podtrzymującymi, mocowane do desek podsufitki. Usuwano lub szlifowano wadliwe uzupełnienia pęknięć fasety i wykonano nowe, wklejając wraz z masą szpachlową, w głębsze szczeliny, wiązki pakułów. Podklejano odspojone łuski warstwy malarskiej. Polichromia została oczyszczona z brudu, usunięto źle dobrane kolorystycznie retusze, odsłaniając jednocześnie zachowany pod retuszami oryginał. Usunięto łuszczące się i odspojone przemalowania z jednolitej wewnętrznej powierzchni plafonu, szpachlując pęknięcia i wyrównując uzupełnienia wyprawy wapiennej. Jednocześnie doprecyzowano oryginalną kolorystykę gzymsu i wewnętrznej, gładkiej powierzchni

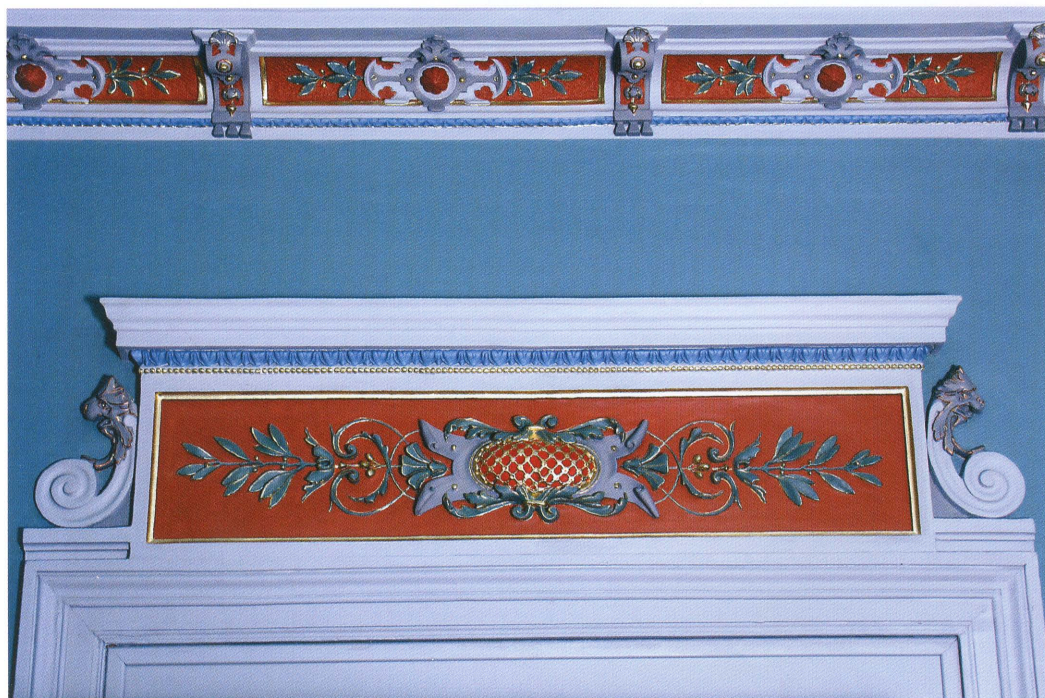
34. Kancelaria. Dekoracja sztukatorska sufitu po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Chancery. Ceiling stucco decoration after conservation. Photo: K. Michałowski.

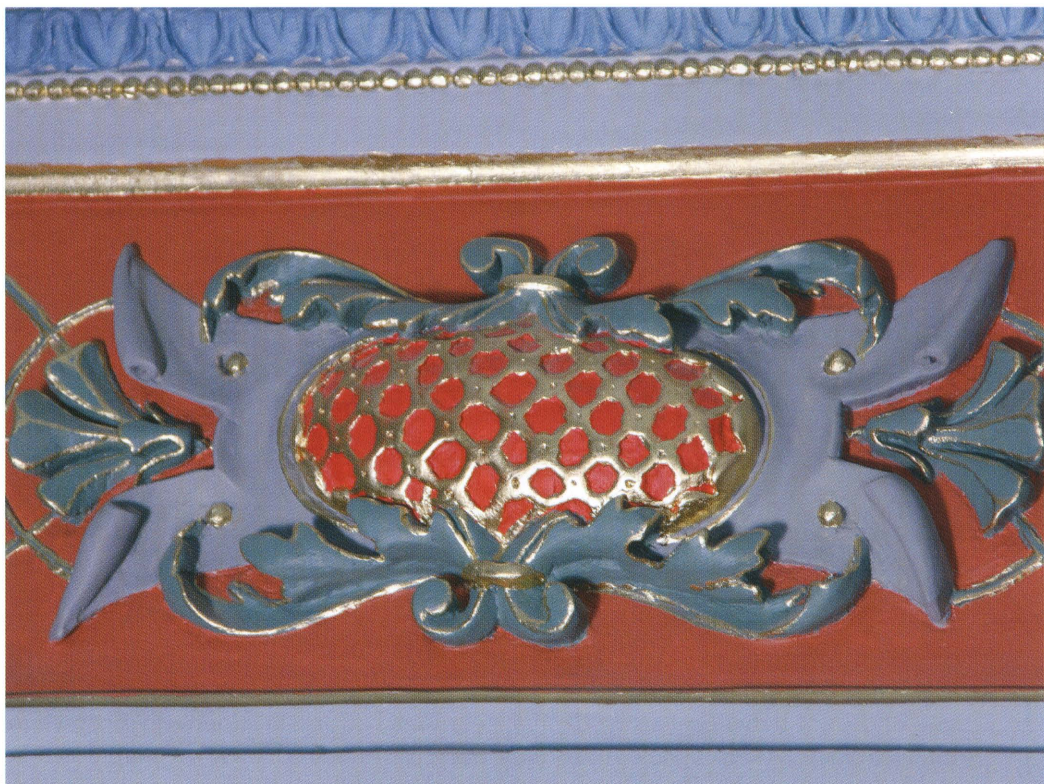
35. Kancelaria. Fragment dekoracji sufitu po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Chancery. Fragment of ceiling decoration after conservation. Photo: K. Michałowski.

36-37. Gabinet. Fragment dekoracji sufitu i supraporta po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Study. Fragment of ceiling and supraporte decoration after conservation. Photo: K. Michałowski.

38. Gabinet. Fragment supraporty po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Study. Fragment of the supraporte after conservation. Photo: K. Michałowski.

plafonu. Tynki ścian zostały w przeszłości całkowicie wymienione i nie zachowały się żadne ślady oryginalnej farby. Podobnie stolarka drzwiowa była bardzo dokładnie oczyszczona z pierwotnej warstwy malarskiej.

Dominującym akcentem dekoracji malarskiej sufitu jest faseta z powtarzającym się motywem konchy i akantowej wici roślinnej, „wsparta” na wydatnym gzymsie. Gzyms i faseta są w kolorze dość ciemnej, szarej umbry. Ten „kamienisty” kolor powtarza się na wewnętrznej listwie bordiury i podkreśla jasny błękit występujący w bordiurze z ornamentem wstęgowo-cęgowym i zewnętrznym obramowaniu środkowej płaszczyzny plafonu, ujętym w delikatną roślinną wic. Listwa ta wydziela w narożnikach trójkątne, złożone pola dekorowane brązowymi kwiatami. Centralnie umieszczona rozeta w formie złożonego koła z brązowymi kwiatami otoczona jest błękitnym okręgiem z wicią roślinną i dalej motywem wici malowanej błękitem na wewnętrznej, kremowej płaszczyźnie plafonu. Z uwagi na brak śladów oryginalnej kolorystyki ścian pomalowano je, powtarzając kremowy kolor wewnętrznej płaszczyzny plafonu. Stolarka drzwiowa pomalowana została dwoma odcieniami błękitu występującego w motywach plafonu i analogicznie, jak w innych pomieszczeniach, pozłożono półwałki dzielące poszczególne płyciny skrzydeł i szpalet. Kolorystyka ścian i stolarki drzwiowej jest zatem kreacją konserwatorską.

Dwa najbardziej reprezentacyjne pomieszczenia pierwszej kondygnacji – kancelarię i gabinet – konserwowano równocześnie. Obydwa pomieszczenia mają historyzujący, neorenesansowy wystrój i poddawane były pracom konserwatorskim w latach 80. XX w.

Kancelaria (1), określana też jako salonik, posiada sufit, fasetę i supraporty dekorowane sztukaterią imitującą ceramikę. Malowane ciemnobrązową farbą dekoracje sztukatorskie z dużą ilością złocień, srebrzeń i miedzi, podobnie jak stolarka drzwiowa, uwydatnione zostały po odtworzeniu pierwotnego, ciemnoczerwonego koloru ścian w odcieniu burgunda i zielonej płaszczyzny środkowego, okrągłego pola sufitu. W głębokiej fasecie występuje powtarzający się motyw muszli na konsolkach, niżej fryz z tłoczonej w tekturze kratki i dołem – maureska z motywem kaligrafii. Ciekawostką jest, że tekst kaligrafii wykonanej w języku arabskim został przetłumaczony i jest to powtarzający się fragment wyznania wiary. Środkowe pole sufitu otacza drobna plecionka-kratownica, której naroża akcentowane są przez medaliony z profilowymi popiersiami kobiecymi, które swą stylizacją miały symbolizować historyczne kontynety: Afrykę (Egipcjanka), Azję (Japonka), Amerykę (Indianka) i Europę (Greczynka). W centralnej części sufitu umieszczono rozetę z motywem muszli i liści akantu. W podobnej stylistyce utrzymane są supraporty. Spójne stylowo wnętrze dopełnia ciemnobrązowa stolarka drzwiowa dekorowana złoceniami, srebrem i miedzią.

Przed rozpoczęciem prac konserwatorskich dekoracja sztukatorska kancelarii była przemalowana brązowym lakierem, który ujednolicił i spłaszczył rysunek wystrój. Widoczne były liczne uszkodzenia, pęknięcia i odpryski lakieru do gipsowego podłoża. Ściany i płaszczyzny sufitu były białe, a stolarka drzwiowa pomalowana jednolitą brązową farbą. Prace konserwatorskie koncentrowały się na usunięciu barwionych, brązowych lakierów i wydobyciu oraz zachowaniu oryginalnych polichromii. W trakcie usuwania przemalowań okazało się, że dekoracja sztukatorska jest bardziej zróżnicowana kolorystycznie, odsłonięto ciemne, ciepłe brązy, głębokie zielenie i obfite podmalowania złotem, srebrem i miedzią. Podobna kolorystyka występowała na stolarce drzwiowej. Podczas usuwania przemalowań i prac naprawczych tynków natrafiono na zachowane ślady ciemnoczerwonej farby, która pokrywała ściany pomieszczenia. Niestety, tynki płaszczyzny sufitu były całkowicie wymienione, tak więc zielony kolor, obecnie tam występujący, jest wynikiem konserwatorskiej kreacji i nawiązuje do zieleni występującej na elementach supraport.

Sąsiadujący z kancelarią **gabinet** (2) łączy się z nią stylistycznie, utrzymany jest jednak w jaśniejszych, bardziej zróżnicowanych, nasyconych barwach – szmaragdowych zieleniach, błękitach i różu indyjskim. W fasecie występuje powtarzający się motyw ornamentu okuciowego zwijanego z gałązkami wawrzynu oraz motyw woluty. Płaszczyzna sufitu podzielona jest na trzy części, a każda z nich dekorowana jest rozetą – rozeta środkowa z motywami palmety i akantu, rozety boczne w formie rozwiniętych kwiatów. Na supraportach flankowanych wolutami z motywem groteski występuje centralnie motyw kartusza z kaboszonem i gałązkami wawrzynu.

Zakres prac konserwatorskich, prowadzonych w gabinecie, był podobny do prac w pozostałych pomieszczeniach pałacu. Usuwano przemalowania i spękania sztukaterii, weryfikując jednocześnie kolorystykę poszczególnych elementów wy-

39-40. Rozety z sal 3 i 5 po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Rosettes from rooms 3 and 5 after conservation. Photo: K. Michałowski.

stroju, naprawiano i uzupełniano ubytki, naprawiano i wyrównywano tynkowane powierzchnie ścian i sufitu. Wykonano renowację i odtworzono kolorystykę stolarki drzwiowej.

Stan zachowania ostatnich dwóch pomieszczeń (**sala 3 i 5**) pierwszej kondygnacji, które poddano konserwacji, był podobny. Wystrój sztukatorski zachował się w tych wnętrzach fragmentarycznie w postaci bordiur sufitowych dzielących sufit na dwie części i rozet umieszczonych centralnie w każdej z bordiur. Sztukaterie przemalowane były białą farbą. Tynki ścian i sufitów zostały wymienione, a stolarka drzwiowa całkowicie oczyszczona ze starych warstw i pomalowana.

W **sali (3)** rozety skomponowane są z koncentrycznie ułożonych lancetowatych liści otoczonych girlandą z drobnych polnych kwiatków i róż. Bordiurę tworzy listwa utworzona z łądyg oplecionych pnącym dzwonkiem. W trakcie oczyszczania sztukaterii z przemalowań znaleziono szczątkowo zachowaną, oryginalną polichromię i po odtworzeniu kolorystyki wystroju dopasowano barwy ścian, sufitów i stolarki drzwiowej. Wnętrze utrzymane jest w delikatnej, błękitno-różowej tonacji.

W **sali (5)** nie odnaleziono żadnych śladów dawnych wymalowań. Zachowany wystrój jest bardzo skromny. Wnętrze rozmalowano podobnie jak w sali (3), tzn. różnicując kolorystycznie płaszczyzny wewnątrz bordiur i wokół nich, w nieco żywszej tonacji.

41-42. Stolarzownia korytarza pierwszej kondygnacji pałacu po konserwacji. Fot. K. Michałowski.
Carpentry in the hall on the palace first storey after conservation. Photo: K. Michałowski.

Prace konserwatorskie przy zachowanej zabytkowej stolarce drzwiowej obejmowały wszystkie wewnętrzne drzwi, ościeżnice i szpalety w konserwowanych pomieszczeniach, a także drewniane ściany działowe oddzielające przedsionki korytarza pierwszej kondygnacji, dekorowane snycerskim ornamentem manierystyczno-rene-sansowym. Konserwacja stolarzowni, poza oczyszczeniem z przelaminowania i rekonstrukcją kolorystyki, obejmowała także wszelkie naprawy stolarskie oraz, w przypadku drewnianych ścianek działowych, rekonstrukcję niezachowanych detali snycerskich i szyby z trawionym ornamentem.

Głównym założeniem prac konserwatorskich w zabytkowych wnętrzach głównego korpusu pałacu Buchholtzów było odtworzenie, możliwie najwierniej, klimatu wnętrza mieszkalnych rodzin fabrykantów na przełomie XIX i XX w. Prace te koncentrowały się na zachowanym do dnia dzisiejszego oryginalnym wystroju sztukatorskim i malarskim wnętrza oraz stolarce drzwiowej. Pałac Buchholtzów utracił swą pierwotną funkcję siedziby mieszkalnej już w latach 30. XX w. i adaptowany był do innych funkcji użytkowych. Łączyło się to zawsze ze zmianami związanymi z nowym przeznaczeniem budynku, ale też zniszczeniami i grabieżami będącymi wynikiem wojny i okupacji. Szczęśliwie w tym przypadku działania wojenne oraz remonty i modernizacje, wynikające ze względów ekonomicznych i funkcjonalnych, nie doprowadziły do istotnego obniżenia wartości i wiarygodności zabytku. Zachowana substancja zabytkowa, obejmująca architekturę budowli wraz z detalem ele-

wacji i wystrojem wnętrz, a także oryginalna stolarka okienna i drzwiowa, pozwala postrzegać pałac Buchholtzów jako autentyczny dokument historyczny, dzieło sztuki i kultury minionych czasów.

Generalnym wykonawcą prac konserwatorskich i budowlanych we wnętrzach pałacu była firma „Croaton” – Konserwacja i Restauracja Obiektów Dzieł Sztuki oraz, jako podwykonawca prac konserwatorskich – Pracownia Konserwatorska Galeria mgr Małgorzata Andron.

THE BUCHHOLTZ PALACE IN SUPRAŚL. CONSERVATION OF INTERIORS IN 2013-2014

The Buchholtz Palace in Supraśl, together with a garden, stables, a carriage house, and a gardener's cottage surrounding it, is the only almost totally preserved residential complex from the turn of the nineteenth century in Podlasie. Despite the damage and devastation associated with the Second World War and subsequent adaptations to assorted utility functions, the historical substance of the building has been preserved to a considerable extent. The palace is one of the artistically and historically most valuable architectural monuments from the turn of the centuries in the voivodeship of Podlasie.

Extensive conservation conducted in 2013-2014 involved the stucco and painted outfitting of the interior of the palace main corps and encompassed interior door carpentry. The work in question was based on earlier conservation studies of the colours of the stucco decoration and door carpentry and entailed the removal of secondary repainting, repair of technical damages, as well as the conservation and reconstruction of the colour strata of the outfitting. The colour premises accepted upon the basis of assorted research were subjected to certain corrections necessitated by an examination of the monument in the course of the conservation. Consequently, the latter encompassed the hall, the staircase, and eight interiors on the palace first and second storey.

Presumably, the conducted work made it possible to recreate as faithfully as possible the ambiance of residential interiors belonging to the Buchholtz family of factory owners from the turn of the nineteenth century.